

ПЎРТУФОЛИЁ ИНҚИЛОБИ*

Ёвропо турмушиндан, тарихдан иқтибос қилуб ёзилмиш
5 пардалик 10 кўринишда.

1910 йил 11 ўктябрда бирдан бошланмиш воқеий инқилобий
даҳшатлик фожиа (трагедия)дир.

1921 йил 22 январда (кўчирилган).

БИРИНЧИ ПАРДА

Бу пардада иштирок этувчилар

Долқориё – жумҳуриятчи, ҳарбия вазири, 43 ёшинда.

Рес – адмирал, вазири баҳрия, 40 ёшинда.

Дугунди – батарея тўпчи бошлуғи, Долқориёнинг биродарзодаси, 42 ёшинда.

Синийўр – ҳуқуқшунос, революционер, 38 ёшинда.

Тауфил – ишчилар бошлиғи, 41 ёшинда.

Брога – дўқтур, революционер, 30 ёшинда.

Гарсио – машҳур инқилобчилар бошлуғи, сургунда юргон, 36 ёшинда.

Дифроро – машҳур инқилобчилардан, 38 ёшинда.

Густо – пиёда аскар бошлуғи, 35 ёшинда.

Афрўдитў – подшоҳ яхши кўрадургон қиз, жумҳуриятчи, 20 ёшинда.

Марғарет – генерал Долқориёнинг қизи, подшоҳни яхши кўрувчи, 18 ёшинда.

Шекспир – Лондун хуфия шипёни – «сишшик», Гарсиони ўлдурмоқға келган, 28 ёшинда.

Арманд – бу-да Лондундан келмиш «сишшик» подшоҳни қутқармоқға келган, 28 ёшинда.

Ҳожиб – Долқориёнинг хизматкори, 30 ёшинда.

Ики аскар.

*Драма Авлоний музейида сақланаётган қўлёзма асосида нашрга тайёрланди.

Саҳна кўриниши: генерал Долқориёнинг уйи. Тамом ёвру-поча ясалгон. Мажлис. Пўртуғолиёнинг идорасини жумҳурият қилмоқ борасинда, жумҳуриятчи-революционерларнинг пилон тузмак ва идорани ўз қўлларига олмоқ борасинда борур. Долқориё раислик қилмоқда.

Долқориё. Ўртоқлар! 4 ўктабр, Дўқтур Бомбардуни(нг) отилгон куни, бизлар инқилобни бошламоғимиз учун энг қулай кун яқинлашиб келаду. Халқга бул баҳона билан ташвиқот қилинса, бутун халқ бизнинг томонга эгиладур. Чунки бутун халқни Бомбардунинг ўлуми ҳаяжонга солган эди. Бу вақт бизлар учун энг муҳим фурсатду.

Р е с. Халқ Дўқтур Бомбардунинг «шоҳпараст»лар жамияти тарафидан ўлдурулганига тушунармикин? Сиёсий гараз билан ўлдурулганига халқнинг онги етармукин?

Д у г у н д и. Халқ жуда яхши тушунадур. Мен бир неча жойда халқ орасида шундай сўзларни эшитдим. Дўқтур Бомбарду — «жумҳуриятчи»ларнинг бошлуғи эди. «Шоҳпараст»лар жамияти они «жумҳуриятчи»лар жамияти кучсизлансун, деб ўлдурдилар, — деб сўзлашурлар. Халқнинг фикринча, Бомбарду ўлган бўлса, ҳозирда онинг еринда бир эмас, минг Бомбарду бордир. Вақт ғанимат, фурсатни қўлдан бермаслик керак.

С и н й ў р. Албатта, фурсатни қўлдан бермаслик керак. Лекин халқга ташвиқот юрғузганда буни ҳам унутмаслик керакки, ҳар йил саккиз юз минг лира олтун подшоҳни(нг) хонадонига сарф бўладур. Бу — халқни оқчаси — италянкаларга, сафоҳат йўлларга сарф бўладур.

Т а у ф и л. Агарда биз халқни ҳаяжонга келтурмоқчи бўлсамиз, булардан бошқа ҳам мингларча бу золим ҳукуматни қиладуругон хатолари бор. Албатта, буларнинг ҳаммасин шу машварат мажлисида очилиб, халқга эълон қилинсунки, Пўртуғолиё давлатининг оти маршрута бўлсада, ҳақиқатда ўюнчуқ бўлуб, бунда рўл ўйновчилар халқни таловчи бойлар билан тушунмаган пўпларду. Бечора халқ бўлса, кундан кун зулм ва истибдод остинда эзилуб, турмушдан безмишур.

Б р о г а. Италянка мадмазель «Африда» от ўюнчининг қизига ҳар йил қанча минглаб халқ оқчаси сарф бўладур. Бундан бошқа яна аллақанча шоҳнинг суюклилари бор.

Халқ буларни билмайдур дейсизми? Албатта, билади. Жумҳуриятимизни барқарор қилмоқчи бўлсак, шоҳни ва ҳамма вазирларини қиличдан ўтказмак керак. То жумҳуриятимизнинг қизил байроғи кўтарилмагунча, миллат озод бўлмас. Тинчлик, адолат ва озодлик фақат идорамиз жумҳурият бўлуб, қизил байроғимиз тикилгонда юзага чиқар.

Гарсио. Албатта, энг муқаддас мақсадимиз ҳуррият ва озодлик. Бу золим ва мустабид ҳукуматни йиқуб, жумҳурият байроғини тикмагунимизча вужудга чиқмас. Бу ишни юзага чиқармоқ учун аллақанча саъй ва ғайрат, фидокорлик лозимдур.

Долқориё. Ҳозирда мажлисининг руҳидан маълум бўлдики, ҳаммангиз инқилобга ҳозирсиз. Жумҳуриятни эълон қилмоғимизга қарши киши йўқ. Агарда ичларингизда қарши киши бўлса, ўз фикрини сўйласун. (*Қарши сўйловчи бўлмас.*) Демак, қарши киши йўқ. Мен товушга соламан. Ҳар ким идорани жумҳурият бўлсун ва шул йўлда бутун қонимиз ва жонимиз билан инқилоб ясамоқга ҳозир ва тайёрмиз, деган кишилар қўл кўтарсун.

Мажлисадаги кишиларнинг ҳаммаси қўл кўтаруб
«Яшасун жумҳурият!» дерлар.

Долқориё. Ҳозир очиқ маълум бўлдики, ичимизда қарши одам йўқ. Демак инқилобга ҳозирланмоқ керак. 4 ўктабрда – Дўқтур Бомбардуниинг «шоҳпараст»лар жамияти тарафиндан отилгон кунда кечаси бошламоқ керак. Мана шу инқилобга киришмоқ учун пилон ҳозирламоқ лозимдур. Мен ўзим шул кунгача ўзимга маслаки маълум аскар бошлуқларининг ҳаммасини шул кеча соат 12 да ҳужумга ҳозирлайман.

Марғарет келуб деразани(нг) бир тобоқин кўтаруб,
қулоқ солуб турар.

Густо. Мен ўн минг пиёда аскарим ила Нисёдес қасрини ўраб олуб, ҳужум қилмоқни ўз устимга оламан.

Дугунди. Тўпхона идораси – менинг қўлимда. Шул кун маълум соатда мустабид ҳукуматнинг қасрини тўпга тутуб, бўмбардимон қилмоқга ҳозирлиғимни билдираман.

Рес. Бутун баҳрия аскарим билан шул кун таъйин соатда уруш кемаларининг ҳаммасин шаҳар атрофига лангар тўқуб, подшоҳнинг қасрини нишонга олмоқ ила баробар,

шаҳардан қочмоқчи бўлгон «шоҳпараст»лар жамияти аъзоларин биронтасини ҳам қочирмасдан қўлга туширишни ўз устимга оламан.

Г а р с и о. Демак, тамом Лисабўн шаҳрин ҳозирдан ҳам ўз қўлимизга кирди, десак мумкин. Ҳозирги қурилган пилон билан шул кеча соат 12 да пойтахтда ҳаракат бошлаймиз. Лекин вилоятларни(нг) ҳам унутмаслик керак. Бу кундан эътиборан вилоятларда ҳам иш кўрмоқга тўғри келадур. Агарда шул кундан чорасига киришмасак, шоҳпарастлар вилоятларга қочуб боруб, бизларга қарши қора халқни кўзғотсалар, аллақанча қонлар тўкулмоғига сабаб бўладур.

С и н й ў р. Дохийлий ишларни эътиборга олмоқ ила баробар хорижни ҳам ўйламоқ керак. Бизнинг бу ишимизга қонхўр Ёвропо давлатлари қайси назар билан қарар экан. Ҳар бир ишга бурнини тикуб келган Ёвропо тожпарастлари мудохила қилмасмукин?

Д и ф р о р о. Агарда мудохила қилса, фақат дунёнинг ҳаммасини мустамлака қилмоқ ниятинда бўлгон тожпараст англиз ҳукуматининг мудохила қилуви эҳтимоли бор.

Г а р с и о. Мен Англетерада кўб вақт юруб келдим. Уларнинг хатти-ҳаракати менга маълум. Кўбдан келуб, бунда иш кўруб юрган англиз шипёнлари оз эмасдур. Аларнинг «шоҳпараст»лар жамияти билан алоқалари бор. Лекин ишни тезлик билан юза(га) чиқара билсак, идорани тезлик билан қўлга олсак, халқни тинчита билсак, шундагина мудохила қилолмас. Агарда идора тездан қўлимизга кирмай, кўп вақт тортишувга тўғри келса, албатта англиз ҳукумати бурнини тикса керак.

Б р о г а. Агарда биз тезлик билан ишни саранжом қилсак, чет давлатларнинг ҳеч бир мудохила қилув эҳтимоли йўқ. Тездан халқни тинчитсак, мудохила қилишга ҳақлари ҳам йўқдур. Фақат биз пилон-программамизни(нг) яхшилаб тузуб ҳар биримиз рўлларимизни яхшилаб ўйнасак, ҳам дохилдан ва ҳам хориждан амин бўлурмиз.

Т а у ф и л. Ҳозирда программани тузмоқ керак. Менимча, пилонни шундоқ ҳозирламоқ керакки, ҳамма ерда ҳаракат бирдан бошлануб, 24 соат ичинда бутун шаҳарнинг энг муҳим ўринларига ҳужум қилуб қўлга олмоқ керак.

Д о л қ о р и ё. Букунги мажлисимиз энг сўнгги мажлисимиз. Бу кундан сўнгги мажлисимиз очуқ жумҳурият

мажлиси бўлса керак. Мана, бизнинг маромномамизнинг биринчи моддаси: Ҳозирда уч кишидан иборат муваққат ҳукумат тузуб қўймоғимиз лозим. Мен мажлисга уч киши-ни таклиф қиламан.

1. Раислиқга: Синйўр.
2. Ноиби раис: Тауфил.
3. Бош котиб: Брога.

Ичимизда буларга қарши киши йўқми? (*Мажлисда сукут.*) Мана, мен ҳозир буларни(нг) товушга қўяман. Шулар кўрсатилган ўртоқларнинг муваққат ҳукуматнинг идора қилмоқга хоҳлаган кишилар қўлларини кўтарсун.

Ҳаммаси бирдан қўл кўтарадур.

Икинчи модда. Бутун шаҳарни ўраб олуб атрофдан ҳужум қилмоқ:

1. Ҳужумни 4 ўктабр кеч соат 12 да бошламоқ. Ўртоқ Рес зирҳли парахўдлардан 12 мартаба тўп отадур. Шундан кейин умумий ҳужум бошланадур.

2. Мен (ўз устимга бутун) подшоҳнинг қасрини ва атрофидаги казармаларни ўз аскарим ила ўраб оламан.

3. Рес ҳамма уруш парахўдларини «Тоса» наҳрининг лабига келтуруб, лангар ташлаб, керакли ўринларни бўмбардимон қилмоқга бошлар.

4. Дугунди ҳамма батареялар ва тўпчи аскарлари билан шаҳарнинг энг муҳим ўринларин тўпга тутар.

Учинчи модда. Шулар кун кеч бутун аскарлар орасига жумҳуриятнинг маромномасин, мақсад ва муддаосин бос-туруб тарқатмоқ.

Тўртинчи модда. Бизнинг муваққат ҳукуматимиз Дўқтур Бруганинг уйинда туруб, ишнинг боришига қараб, бизларга таълимот беруб турмоқ(и).

Бешинчи модда. (*Ўртоқ Тауфилга*) Шу кунгача зовудларда ишловчи ишчиларга яроқ тарқатмоқ ва аларни шулар кунга ҳозирламоқ.

Олтинчи модда. Шоҳни(нг) вазирлари билан шулар кеча бошинда тутуб қамамоқ ва шунга ҳозирдан кишилар ҳозирламоқ ва чорасига киришмоқ(дур).

Бу маромномага қарши сўйловчи кишилар бўлса, ўз фикрини сўйласун.

Д и ф р о р о. Менимча, бу маромнома жуда яхши. Лекин «шоҳпараст»лар жамияти ҳам кучсиз эмас. Уларнинг

тарафида(ги) бутун вазирлар ҳам пўплар тинч ётгонлари йўқ. Калисоларда яроғ-аслаҳа тўплашуб, бизнинг қаршимизга авом халқни қутуртуруб ётибдурлар. Шунинг учун буларнинг умидларин узмоқ учун подшоҳни тутуб ўлдурмоқ керак.

Д и ф р о р о. Яхши, маромноманинг бошқа моддаларига қарши киши йўқ. Фақат олтинчи моддадаги кўрсатилган шоҳни қамамоқга қарши бир киши сўйлади. Шунинг учун бу моддани товушга қўяман. Ҳар ким шоҳ қамалсун деса, қўл кўтарсун (*саккиз киши қўл кўтарар*). Ўлдурмоқ тарафдорлари бўлгон кишилар қўл кўтарсун (*Диффоро ва Гарсиолар қўл кўтарур*).

Демак, мажлисининг қарори шоҳни қамамоқ. Бунинг учун ҳозирдан чорасига киришмоқ керак.

Д и ф р о р о. Бу вазифани мен билан Афрўдитўга қўясиз. Гарсио ҳам бизларга ёрдамчи бўладур.

Г а р с и о. Агарда шул кундан илгари илож қилсам, ўзим подшони ўлдураман. Йўқса, сизларга иштирок этаман.

А ф р ў д и т ў. Ул мени сўзимдан чиқмайдур. Мени яхши кўрадур. Шул кун бир илож қилуб, ўз уйимга олиб келурман. Шунда Гарсио билан Диффоро икиси тутуб, афтомобилга босуб, зиндонга олиб борадур.

Д о л қ о р и ё. Мажлисининг қарори шул: ҳар ким ўз вазифасин инсоният номиндан ўз вақтида адо қилсун. Ҳозир мажлис ёпилди. Бундан сўнгги мажлисимизни подшоҳнинг қасрида қилурмиз. Яшасун жумҳурият! (*Ҳаммалари бир-бирлари билан кўришуб чиқурлар*.)

Г а р с и о (*Долқориёни қайтаруб олуб кирар*). Мен Лондун шаҳаринда туруб, бунда инқилоб бошланишин сезуб, тезлик билан келдим.

Д о л қ о р и ё. Қандай хабарлар бор?

Г а р с и о. Энг муҳим хабар сизга шулки, 2 нафар инглиз шипёни машҳур хуфия политса бошлуқлариндан энг ишлик «сишшиқ»лар Лондундан бул ерда иш кўрмоқ учун, шоҳга ва «шоҳпараст»лар жамиятига ёрдам бермоқга, жуда бўлмаса шоҳни Лондунга олиб қочуб кетмоқга таълимот олуб, мен ила қорама-қора Лисабўнга келдилар.

Д о л қ о р и ё (*генерал бир оз хаёлга кетуб*). Бу хабарнинг чинлиғига далилингиз борми?

Г а р с и о. Агар далил истасангиз, бу кеча соат 11.00 да шоҳни боғиға марҳамат қилингиз. Шул ерда Мануил би-

лан ики инглиз жосуслариндан Шекспир ва Арманд исмли кишиларнинг сўйлашганин кўрурсиз.

Долқориё. Жуда яхши! Бу ишни таҳқиқ қилмоқ учун соат 11 да албатта бораман.

Гарсио. Бундан бошқа яна бир муҳим маълумот бор.

Долқориё. Қандай маълумот, сўзланг!

Гарсио. Бу жосусларни кўрмоқ истасангиз, бугун-эрта ўз уйингизда кўрмоғингиз мумкин.

Долқориё (*аччиқлануб*). Мени уйимда инглиз жосуслари нима қиладур? Ким билан алоқаси бор?

Гарсио. Сизнинг қизингиз билан аларнинг алоқалари бор. Пайидан бўлсангиз, ўз уйингиздан кўра билурсиз. Менга рухсат беринг, муҳим ишларим бор (*хайрлашуб чиқуб кетар*).

Долқориё (*аччиқлануб, у ёғ-бу ёқға юруб*). Ажабо! Бу қандай хабар?! Бу қандай иш?! Мен ўзим жумҳуриятчиларнинг раиси бўлайин-да, меним қизим «шоҳпараст»лар жамиятининг аъзоси бўлсун. Бизнинг муддаоимизнинг қаршисига инглиз жосуслари билан иш кўрсун. Агарда бу гап рост бўлса, бундай қизни(нг) қорнини ёрмоқ керак. Уч кечадан бери инқилоб ҳаракатинда ухлағоним йўқ. Бир оз ухламоқ керак. (*Чиқуб кетар*.) (*Сўнг*.)

Парда тушар.

ИКИНЧИ КЎРИНИШ

Марғарет (*Ҳожиб ила бирга кирар*). Сен тезлик ила боруб, «Гранд отел» нумеринда 12-рақамлик уйда Шекспир ва Арманд исмли кишиларни чақириб кел. (*Ҳожиб чиқиб кетар*.)

Булар ўйлайдурки, ҳукумат буларнинг ишлариндан ҳеч бир хабари йўқ деб. «Шоҳпарастлар» жамиятининг ҳар гўшада минг қулоғи, ҳар бурчакда минг кўзи бор. Бунлар инқилоб қиламиз деб, ўзларин алдаб, юпатиб юраберарлар. Инқилоб ясамоқ осон иш эмас. Бу хаёлпарастлар йўқ ерга бошларин қотурадилар, умрларин турли хаёлотлар билан ўткармоқдан бошқа, мажлисларинда қилғон хаёлий қарорлари ва пилонлари коғаз устинда қолмоқдан бошқа бир нарсанинг уhdасидан чиқмаслар. Буларнинг қилғон мажлислари, ишлагон пилонлари, тузгон маромномаларини, ўйлайдурларки, ҳукумат, «шоҳпарастлар»

жамияти билмайдур деб. Ҳолбуки булар қарор қилуб, та-
мом қилмасдан аввал ул қарорларин кўпиясин «шоҳпараст-
лар» жамиятига юборилуб, ондан Лондун борғонидан ха-
барлари йўқ. (*Хохолаб кулар.*) Онлар ўйлайдурки, душ-
манлари уйқуда. Ҳолбуки ул хаёлпарастларнинг ўзлари
тамом ғафлатдадурлар. Мана мен ҳозир... (*Ҳожиб кирар.*)

Ҳ о ж и б. Сизнинг йўқлағон одамларингиз эшик олди-
да кутуб турган эканлар. (*Чиқуб кетар.*)

Шекспир Арманд ила икиси кирар, Марғарет билан кўришуб
ўлтурурлар.

А р м а н д. Хоним, Сиз революционерларнинг бошлуғи,
машҳур Гарсиони танисангиз керак?

М а р ғ а р е т. Оҳ, шоҳ Карлос билан валиаҳдини ўлдур-
руб қочиб кетган Гарсиони айтасизми?

А р м а н д. Ҳа, шул инқилобчи Гарсиони айтаман.

М а р ғ а р е т. Мен уни фақат исмини эшитганман. Аммо
ўзини танимайман. Ҳозирда ул Лондунда бўлса керак. Чунки
мундан қочғон муттаҳамларни ҳаммаси шунда боруб йи-
ғилғонлар.

Ш е к с п и р. Биз сизга аниқ маълумот берамизки, Гар-
сио биз билан олдин-кейин бунда келди.

М а р ғ а р е т (*изтироб билан*). Оҳ, оҳ...! Гарсио бунда?

А р м а н д. Бале, ҳозир шунда! Кеча кечаси Сиз биз-
ни(нг) нўмердан қайтувингизда ул сизни орқангизга туш-
ғон эди. Лекин биз ҳам Сизни орқангиздан келган эдук.
Сизнинг хабарингиз йўқ! Агар биз бўлмасак, йўлда, шуб-
ҳасиз сизни отар эди.

М а р ғ а р е т. Йўқ, сизлар янглишгандурсиз. Ул бошқа
одамдур. Мен яқин фурсатда Лондундан маълумот олдим.
Ул онда эди.

Ш е к с п и р. Бизлар фақат Гарсионинг ортиндан кел-
ганмиз. Биз онинг ҳар бир қўйғон қадамин ва қаерга бор-
ганин биламиз. Агар биз бўлмасак, мунда ҳар куни «шоҳ-
парастлар»дан бир неча кишини отадур. Ул букун сиз-
нинг уйингизда меҳмон эди.

М а р ғ а р е т. Бизнинг кечаги мажлисимиз чала қолғон
эди. Бир-бирларимиз маслак жиҳатиндан яхши сўзлашол-
мадук, шуни таомом қилайлук. Сизлар(нинг) Гарсионинг
орқасиндан юрувдан мақсадингиз нима? Ва нима қилмоқ-
чисиз? Ва мунда келувдан асл мақсадингиз нима?

Шекспир. Сиз бундай саволларни бизга берувдан аввал мени бир неча саволларимга жавоб беринг. Бу кеча бунда бўлгон мажлисда нималар музокара қилинди? Бу мажлисда кимлар бор эди?

Марғарет. Мен уйда эдим. Бунда бўлган мажлисдан хабарим йўқ.

Арманд. Хабарингиз йўқ?! Деразадан қараб қулоқ солуб тургон ким эди?

Марғарет. Мен ҳозиргача сизларнинг дўст ё душманлигингизни билолганим йўқ. Маслак ва мақсадингиздан хабардор эмасман. Гарсиони ортиндан охтаруб юрвингиздан мақсадингиз нима? Балки сизлар онинг энг яқин дўстларидурсиз.

Шекспир. Асло! Бизнинг Гарсио билан ҳеч бир алоқамиз йўқ. Бизга тўғриси сўзланг. Бу уй кимни(нг) уйи?

Марғарет. Бир мансабдорни(нг) уйи.

Арманд. Ул мансабдорни биласизми? Қайси фирқа аъзоси? Сизнинг нимангиз бўладур?

Марғарет. Ул мансабдор меним отам бўладур. Эҳтимол, «жумҳуриятчилар» фирқасин аъзоси бўлса, яхши билмайман.

Шекспир. Хоним, сиз бизни алдаб қўлга тушурмоқчига ўхшайсиз. Гарсио ҳозирда отангиз билан узоқ муддат сўзлашуб кетди. Яна сиз бизга, Гарсио сизнинг дўстингиз дерсиз?

Марғарет (*бир оз сукутдан сўнг*). Гарсио бунда бор эдими? Оҳ!.. Унга ўзингни раҳминг келсун, ўзинг сақла!

Арманд. Ундан мурод ким? — Подшоҳми? Нимага дилингиздагини очуқ сўзламайсиз?

Марғарет. Оҳ!.. Нимага инсоф қилмайсиз? Ёш подшоҳга нимага раҳмингиз келмайдур?

Шекспир. Сиз бизларни бундай сўзлар билан алдай олмайсиз. Очуқ сўзланг, қайси фирқа аъзосидан бўласиз? «Шоҳпараст»ларданмусиз «жумҳуриятчи»ларданмусиз?

Марғарет. Сиз англиз халқи учун бизнинг Пўртуғолиё ҳукуматининг ва ондаги сиёсатнинг нима муносабати бор? Ва нима аҳамияти бор? Нима учун келуб, биздан маслак суруштурасиз? Ҳар бир мамлакатнинг сиёсат ишлари ўз аҳлига оид бир нарса. Лекин сизлар мунда келуб иш кўрмоқдан асл мақсадингиз нимадур? Гарсионинг ор-

қасинда юрувингиз нима учун? Менга тамом хуррият билан сўйлаб берувингизни ўтунаман.

Шекспир. Агарда сиз «шоҳпараст»лардан бўлсангиз эди, ул вақтда сиз билан очуқ сўзлашмоғимиз мумкин эди.

Маргарет. *(Кулуб, қўлини Шекспирга қараб узатур.)* Келингиз! Маслакдош сифатида янгидан кўришайлик! *(Кўришувлар.)* Сиз мени «шоҳпараст»лар аъзоси эканлигимни қайдан билдингиз?

Арманд. Сиз «шоҳпараст»лардан бўлмасангиз эди, ул куни ярим кечағача Дўқтур Брогани(нг) уйида бўлгон жумхуриятчиларни(нг) мажлисиға қулоқ солуб юрмас эдингиз. Сизга бизнинг ишончимиз бўлмаса, энг хавфлик бўлгон «жумхуриятчи»ларнинг раисининг уйинда сиз билан сўзлашуб ўлтурмас эдук. Бугун ҳам бул ерда мажлислари борлигин билуб, мунда келган эдук. Мунда ҳам де-раза орқасинда сизнинг қулоқ солуб турғонингизни кўрдук. Сиз хотиржам бўлинг. Биз, инглиз халқининг киролмаган эшигимиз ва эшитолмаган сўзимиз бўлмас. Шунинг учун бутун дунёни эгаллаб, ҳамма ерни истило қиламиз.

Маргарет. Гарсиони мунда келиши бежиз эмас. У албатта подшоҳни ўлдурмоқ учун келган бўлса керак. Сизларнинг они орқасиндан қувиб юрувингиздан мақсадингиз нима?

Арманд. Албатта, унинг мақсади бизга маълум. Шунинг учун ул Лондундан ҳаракат қилди. Биз ҳам қорамақора етуб келдук. Бизнинг энг улуғ мақсадимиз бундаги «шоҳпараст»ларга ёрдам бермоқ ва уларни «жумхуриятчи»ларнинг шарриндан халос қилмоқ. Инқилобчиларнинг, хусусан Гарсиони(нг) шарриндан подшоҳни асрамоқ йўлинда бизға зўр таълимот берилуб юборилгон. Биз ҳар ҳолда ўз вазифамизни адо қиламиз. Лекин сиз ҳам бизга ҳаммаслак бўлишингиз жиҳатиндан қўлингиздан келгунча ёрдамингизни аяманг. Аввал куни Дўқтур Брогани уйинда ҳамда букун мундаги мажлисларда бўлгон қарорлардан бизни огоҳ қилсангиз. Бизлар шунга қараб иш кўрсак.

Маргарет. Илгариги кундаги мажлисларинда у қадар муҳим қарорлари бўлгани йўқ эди. Бугунги мажлис жиддийлашиб кетди. Баъзилари шоҳни ўлдурмоқни таклиф қилди. Баъзилари тутуб қамамоқчи бўлди. Охирда қамамоқға қарор қилдилар. *(Кўкрагидан бир коғазни чиқориб.)* Мана мажлисда бўлган бошқа қарорларнинг кўпияси.

(Шекспир коғазни олуб чўнтагига солур.) Мени сиздан қиладурғон ўтинчим шулки, нима бўлса ҳам шоҳни Гарсиони(нг) шарриндан сақлангиз.

Арманд. Сиз хотиржам бўлингиз. Бизнинг бош мақсадимиз — шул. (Долқориё бирдан 2 аскар ва Дугунди билан кируб, ҳар икисини тутуб, Дугундига тобишуруб, аскарлар билан зиндонга юборар.)

Долқориё (аччиқлануб). Эй, номуссиз қизим! Меним уйимда бу ики инглиз жосуси билан нималарни сўзлашсан?! Энди сенинг «шоҳпараст»лар жамиятига аъзо эканлигингни очиқ билдим. Қани сўзла, нималар сўзлашдинг?

Маргарет. Отажон! Мен фақат подшоҳни Гарсионинг шарриндан сақламоқ учун бу ишга журъат қилдим. Ҳозирда сиз қамоқга юборғон ики киши Лондундан подшоҳни Гарсионинг шарриндан асрамоқ учун келган кишилардур. (Сўзламоқчи бўлғонда Долқориё сўзини кесуб.)

Долқориё. Мен уларнинг ким эканлигини сендан яхши биламан. Шоҳни биз ҳам ўлдурмоқчи эмасмиз. Мени билмайди деб ўйлайсанми, сени «шоҳпарастлар» билан алоқанг бор.

Маргарет. Отажон! (Отасига яқин келуб.) Уларни зиндондан халос қилинг. Онлар сизнинг жумҳуриятингизга зарарлик кишилар эмас. Онлар шоҳни Гарсионинг шарриндан сақламоқ учун келганлар.

Долқориё (ёнидан қиличин суғуруб, қизига аччиқлануб). Сен мендан ул жосусларни озод қилмоқни тавалло қиласан? Сен инглиз халқининг қандай хиёнаткор эканлигин билмайсан! Онлар — бизнинг жумҳуриятимиз учун энг зарарли кишилар! Онларнинг зиндонда ётувлари муваққат — фақат бизнинг жумҳурият байроғимиз тикилгунча. Ондан сўнг озод қиламиз. Сен ҳам бугундан эътиборан ўз уйингда маҳбуссан. Бор, кўб сўйлама! (Ҳожибни чақирар.)

Ҳожиб кирар.

Ҳожиб. Нима хизмат?

Долқориё. Сенга хизмат шулки, Маргарет бу соатдан эътиборан қамалган ҳисобланадур. Ўз ўрнидан ҳеч бир ерга қимирламас. Эшикига қоровул ҳам қўямен. Лекин хат билан ҳам, бирор киши билан (ҳам) алоқа қилмасун. Ҳар кун менга маълумот бериб тур.

Ҳожиб. Бош устига. Амрингизга ҳозирмиз.

Долқориё (аччиқлануб). Тез бор, уйинга кир! Меним

энг зўр душманларим оёғ(им) остидан чиқуб қолди. Нима қилайинки, маслакталаш. Агарда маслакталаш бўлмаса эди, қизимни бир минутга қўймас эдим. (*Чиқуб кетарлар.*)

Парда тушар.

И К И Н Ч И П А Р Д А

Воқеъ бўлур зиндон ичинда. Вақт кечани кўрсатур.

Ўюнға иштирок этувчилар:

Шекспир, Арманд, Марғарет, зиндонбон.

Ўюнға керакли нарсалар:

Бир ханжар. Зиндондагиларга таом. Кўюн соати.

Шекспир. Мен сенга айтмадимми? Биринчи маротаба бу золим қизи билан сўйлашган кунимиз орқасиндан пойлаб борганимда, шул уйга кирган эди. Кўчадаги политсиядан, бу кимнинг уйи, деб сўраганимда, машхур жумҳуриятчиларнинг бошлуғи Долқориёнинг уйи деган эди. Мен сенга, бу қиз бизлар учун бир тузоғ, десам сен қабул қилмадинг. Мана кўрдингми, бу золим қизи, бизни қандай найранг билан бутун сиру асроримизни билуб олуб отасига тутуб берди.

Арманд. Мен қайдан билайин, бу Пўртуғолиё халқи сиёсат ва найрангбозликда бизни(нг) инглиз халқини бир чўқишда қочирар экан. Нима бўлса бўлди, қўлга тушдик.

Шекспир. Мен сенга бу қиз ҳар ерда «жумҳуриятчи»ларнинг мажлислари бўлуб турган вақтда четда туриши қоровулик тариқасинда десам, сен, йўқ, бу бошқа жамиятлар тарафдори ва аларнинг жосуси, дединг. Кеча мен бу уйга кирмайлуқ, десам яна сен қўймадинг.

Арманд. Бу золим қизига шундай алдандукки, алданганимизни ўзимиз ҳам билмай қолдук.

Шекспир. Ўтган ишга гузашт, дерлар. Ҳар нимарса бўлса, бўлуб ўтди. Энди келажакни қайғурмоқ керак.

Арманд (*соатиға қараб*). Ҳозир соат 8 бўлубдур. Биз қачонгача бу қоронғу зиндонда ётамиз. Агарда, инқилоб бошлануб, шоҳни ўлдуруб қўйсалар, бизни(нг) бутун меҳнатимиз бир пул бўладур. Биз Лондунга қайси юзимиз билан борамиз.

Шекспир. Албатта бир чорасини кўрмоқ керак.

Арманд. Нима чора қиламиз?

Шекспир. Агарда бу кеча шул зиндондан чиқмасам, отимни бошқа қўйман. Бу кеча соат 12 да Гарсио шоҳни

ўлдурмоқға тайёрлангон ва чораларин-да кўргон. Бундан чиқуб боруб, ул золимни чангалидан шоҳни қутқармасак, Пўртуғолиё мамлакатинда инглиз пўлитиқоси бир пул бўладур.

Арманд. Шоҳни қайгурасан, нима учун ўзингни қайгурмайсан?

Шекспир. Биз учун нима хавф?

Арманд. Нима хавф эмиш. Агар саломат бу қасрдан чиқсанг, мен сенга бошимни кесуб бераман. Агар инқилоб бошлануб, иш инқилобчилар қўлига ўтса, Гарсио ва шериклари бизни омон қўяди, деб ўйлайсанми? Танимизни бир бурдадан қилади.

Шекспир. Бизлар сурат эмасмиз, одам боласимиз. Инсон боласи ғайрат қилса, тоғни қўпаради. Дунёда мумкин эмас иш йўқ. Инсон ҳаракат қилса, чорасин кўрса, ҳар ишни ухдасидан чиқадур.

Арманд. Биз ики мусофир маҳбус, қўлимизда яроғимиз бўлмаса, қуруқ қўл билан нимани ухдасидан чиқамиз? Дуруст, инсон ғайрат қилса, ҳар ишни қиладур. Фақат асбоб билан.

Шекспир. Мен кўргонда ханжаримни этугимни(нг) кўнжиға ёшириб олиб қолгон эдим. Сен шошма. Мана, мен бу ханжар билан бир нафасда бу золимларни(нг) турмасини тешаман. Кейин қочамиз.

Арманд. Ҳар нарса бўлса ҳам тўрт соат ичинда чиқуб боруб, шоҳни Гарсионинг шарриндан халос қилмасак, қанча тортган кулфатларимиз ҳавога кетадур. *(Шекспир туриб бир тарафдан девор остиндан лаҳим кавлар.)*

Ханжар билан девор остини кавлаб, тешуб чиқмоқчи бўласанми? Хотиржам бўл, уч кунда ҳам теша олмайсан.

Шекспир. Умидсизликни ёдингдан чиқар. Соат 11 да сени бундан олуб чиқуб кетаман! *(Кавламоқға машғул бўлар.)*

Зиндонбон ош олуб кирар. Ҳар икиси апир-шапир таомни ер. Зиндонбон коса-лаганларни олуб чиқуб кетар.

Марғарет шошган ҳолда кирур.

Марғарет. Тез бўлингиз, тез! Қанча заҳматлар билан қоровулни бир ишга буюруб юбордим. Тезроқ чиқуб қочингиз! *(Бу воқеадан булар яна ҳайрон бўлур.)*

Шекспир *(кулумсираб)*. Хоним, сизнинг бўйла лутф ва марҳаматингиздан мамнунмиз. Лекин бизни чиқмоқға таклиф қилманг.

Марғарет. Нимага ғанимат вақтни бекорга ўтказасиз? Мен ики соатдан бери ҳаракат қилуб, базўр қоровулни йироқ қилдим. Нимага мушоҳада қиласиз?!

Шекспир. Хоним, вақт ғанимат бўлса, бизни(нг) жонимиз ҳам ғанимат. Бизлар учун заҳмат чекманг!

Марғарет. Нима заҳмат? Нима учун?

Шекспир. Сизни(нг) бизларни чиқарғонингизни агар отангиз билса, соғ қўймайди.

Марғарет. Соғ қўймаса қўймасун, тез бўлингиз – вақт ўтмасун, шоҳни(нг) ҳаётига зарар етмасун!

Шекспир. Бизга ҳозир шоҳни(нг) ҳаётидан сизни(нг) ҳаётингиз керак. Биз чиқсак, сизни(нг) ҳаётингиз хатарда бўладур. Ҳар вақт инсон бошига ики қийин иш келса, осонроғин чорасин кўрмоқ керак. Инсон ўз саломати учун бошқаларни фидо қилмоғи инсониятдан эмас. Сизни мунда келганингизни отангиз билса, сизни, балки бизни ҳам соғ қўймас. Тезроқ марҳамат қилуб, киши келуб қолмасдан кетмоғингиз матлуб.

Марғарет сўзи ўтмаганига ҳайрон бўлуб чиқуб кетар.

Шекспир девор тагин кавламоқга машғул бўлар.

Кўрдингми, бу золим қизини. Бизнинг бошимизга яна қизиқ ўюнлар келтурмоқ учун яна бошқача тузоқлар қўюб келубдур.

Арманд. Менимча, қиз ростдан «шоҳпараст»га ўхшайдур. Мана бу бир-ики кун ичида жуда ранги кетуб қолибдур. Аввалғи юзларнинг таровати қолмабти. Агар ул «жумҳуриятчи»лардан бўлса эди, ҳозир мунда кундан-кун «жумҳуриятчи»ларнинг ишлари олдинга кетаётган бир замонда мундоғ озиб, ранги ҳам кетмаса керак эди.

Шекспир. Севинчи бер ўртоқ, тешук очилди.

Арманд. Ростданми? (*Боруб қарар.*)

Ҳар икиси тешукдан чиқуб қочар.

Парда тушар.

УЧИНЧИ ПАРДА

Воқеъ бўлур подшоҳни(нг) қасри ёниндаги боқчада. Дарахтлар, гуллар.

Бу ерга керакли нарсалар: 5 тўфангча, хуштак, фонус.

Бу пардада иштирок этувчилар: шоҳ Мануил, Марғарет, Шекспир, Арманд, Гарсио, 2 политсия, Долқориё, Карлос, Дугунди.

Парда кўтарилганда Шекспир ва Арманд кўринур.

Арманд (*Шекспирга ҳазин товуш билан*). Ўртоқ ўзингни панага ол, Долқориё келаётибдур.

Шекспир. Ул бу ерда нима қилсун.

Арманд. Бўлмаса, ул дарахтни(нг) орасида ёшрингон киши ким?

Шекспир. Эҳтимол, ул Гарсио бўлса.

Гарсио дарахт орасиндан тўфангча билан буларга ҳамла қилур.

Ўқ чиқарар. Шекспир ўзини дарахтни(нг) панасига олур.

Арманд секин Гарсиони орқасиндан келуб ушлар. Гарсио ўзини силтаб, Арманд кўлидан чиқуб қочар. Марғарет бир тарафдан кўринур-кўринмас бўлуб, Гарсиога қараб ўқ чиқара бошлар.

Арманд (*ҳазин товуш билан*). Ўртоқ Шекспир Гарсио қочишда ишни битириб қочди. Бизни(нг) шунча меҳнатимиз ҳавога кетди. Ул шоҳни отди.

Шекспир. Ҳар нима бўлса, ётуб қолгунча, отуб қолиш керак. Юр, биз-да ҳамла қиламиз. (*Ҳар икиси югурурлар.*) (*Яна тўфангча овози чиқар.*)

Политсия (*2 киши, қўлида фонус билан келуб*). Ерингизда тўхтанг!

Шекспир Арманд билан икиси бир ерда тек турар.

Кўлингизни юқори қилуб мунда келингиз! (*Булар борурлар.*)

Гарсио шул вақтда сурулуб келуб саҳнани(нг) бир четига йиқилуб ўлар. Бир тарафдан Мануил, Долқориё, Карлос, Дугундилар кирарлар.

Ўлукни тепасига келурлар.

Мануил (*Шекспир, Армандларга хитобан*). Сиз ярим кечада мунда нима қилуб юрибсиз? Бу ўлган кимдур?

Шекспир (*Мануилга яқин келуб*). Бу киши сизни ўлдурмоқ қасдида келган машҳур инқилобчилар бошлуғи Гарсио!

Мануил. Буни сизлар отдингизми?

Шекспир. Биз мунда Сизни Гарсиони шарриндан халос қилмоқ учун келган эдук. Ул бизни кўрган замон дарахт орқасидан бизга ҳамла қилди. Биз ҳам ҳужум қилгон эдук, қўлимиздан чиқуб қочди. Қочгон вақтида бир неча мартаба дарахт орасидан ўқ отилди. Гарсио ҳам онга қараб ўқ узди. Охирда мунда келуб йиқилди.

М а н у и л. Агарда буни сиз отмаган бўлсангиз, ким отган бўладур?

Ш е к с п и р (*Мануилга яқин келуб, саҳнани бир четига олуб боруб*). Буни отган киши агар меним гумоним саҳиҳ бўлса, Марғарет бўлса керак. Агарда отаси мунда бўлмаса эди, дарахт орасидан ўзини кўрсатур эди.

М а н у и л. Сизларнинг меним борамда қилгон ҳаракатларингиздан мамнунман. Мен сизларни бунда кўрган замон душман хаёл қилуб, сизларга қараб бир-ики ўқ узгон эдим. Ҳолбуки сизлар дўст экансиз. Яхшики отган ўқим сизга тегмабдур.

Политсияларни чақируб, ўлукни касалхонага олиб бормоқга буюрур. Ики политсия кўтаруб олуб кетар.

Д о л қ о р и ё (*шоҳни четга олуб*). Шоҳим, бу ики киши инглиз жосуслариндандур. Қандай қилуб, улар бизга дўст бўлсун. Мен буларни кеча тутуб қамагон эдим. Билмадим, қандай қилиб турмадан қочибдурлар.

М а н у и л (*заҳарханда қилуб*). Ажабо, буларни қандай айб билан тутуб қамадингиз?

Д о л қ о р и ё. Жосусликда айблануб қамалгонлар эди.

М а н у и л. Сиз ҳарбия кишиси эдингиз, қонунни яхши билардингиз. Булар бошқа давлат тобеълари эди. Адлия маҳкамасида сўралуб қамалсалар керак эди.

Д о л қ о р и ё. Ҳозир инқилоб тўлқунлари кучайиб тургон бир замонда ўзингизни ҳарбия назоратига берган фавқулодда фармонингиз билан қамадим. Булар бизни(нг) ҳарбий пилонларимизни текширмоқда айбланганлар. Булар бизнинг давлатимиз учун энг зарарлик кишилардур. Ҳозирда мен буларни яна турмага юбораман. (*Дугундини чақириб.*) Ол, буларни турмага олиб бор!

М а н у и л (*аччиқлануб, Дугундига қараб*). Буларни олиб борма! (*Долқориега қараб.*) Сиз буларни айблаб қамамоқчи бўласиз. Лекин мен буларни ҳар қандай гуноҳлари бўлса ҳам афв этдим.

Д о л қ о р и ё (*бир четга қараб*). Сени афв қилишинг, фармон ва қувватингни умри оз қолди. Бу кечадан эсон-омон чиқишингга кўзим етмайдур. Бу энг охирги буйруғинг бўлса керак.

М а н у и л. Булар менинг энг мухлис ва ишончли кишиларимдандур. Ҳозирда меним ўлумдан қутулишимга бу-

лар сабаб бўлдилар. (*Шекспир, Армандга қараб*) Сизлар эрта билан соат 9 да меним қасримга ташриф буюрингиз. Сизлар билан сўзлашадиган сўзим бор. Ҳозирда ҳам сўзлашсам мумкин эди. Лекин зарур ишим бор. (*Шекспирни бир четга олуб ишорат қилур.*)

Ҳаммалари хайрлашуб, бирин-бирин чиқуб кетарлар.

Шоҳ уйга кируб қайтуб чиқар. (*Ўзича.*)

Долқориё буларнинг меним ҳақимда инқилобчиларга қарши қилғон ҳаракатидан хабари йўқ. Англиз ҳукумати-нинг «шоҳпараст»ларга қиладурғон хайрихоҳлигини билмайдур. Ҳозирда мен булар билан сўзлашмоғим керак. Инқилобчиларнинг бошлуқлари бўлса, ҳозир отилди. Қолғонларин ҳам чорасин кўрмоқ керак.

Марғарет дарахтлар орасиндан чиқуб, шоҳни(нг) олдига келур.

Марғарет. Бу кенча сиз Афрўдитўнинг уйига борманг!

Мануил. Нима учун?

Марғарет. Қўрқаманки, сизни тутуб қамамоқга ул ерда тузоқ қурғон бўлсалар керак.

Мануил. Хоним, сен мени йўқ хаёлотлар билан кўрқутма! Ҳар кун боруб-келуб юрган ерим, ким бор дейсан.

Марғарет. Ҳар нимарса бўлса ҳам меним сўзимга кирсангиз. Бу кеча маҳбубингизни(нг) ёнига боришдан сақланинг. Ёш жонингизга раҳмингиз келсун.

Мануил. Хоним! Бу қандай қўрқоқликки, сизни ўраб олибдур. Мен кимдан қўрқаман. Ким менинг йўлимни тўсадур! Баъзи, халқ оросинда шойеъ бўлғон сўзлар сени юрагингни чиқоруб юбурбдур. Киши бундай қўрқоқ бўлмаса керак. Ўзинг Лисабўндаги «шоҳпараст»лар жамияти қандай куч ва қувватга молик эканлигини билуб туруб, яна шундай хаёлот ваҳималарга йўл берасан. Бор, тезроқ уйингга бор! Кеч қолма!

Марғарет. Меним сўзимга кирсангиз, бу кеча маҳбубингиз ёнига борманг! (*Чиқуб кетар.*)

Арманд билан Шекспир дохил бўлурлар.

Мануил. Қани сўзланг, нима янги хабарлар бор?

Шекспир. Сизнинг энг зўр душманингиз бўлган Гарсиодан қутулдук. Лекин сиз ёш юраксиз. Бундаги инқилобчилардан яхши маълумотингиз бўлмаса керак. Биз уч-

тўрт кун ичида тўплаган аниқ маълумотимизга қараганда, бунда инқилобийон жумҳуриятчилар мукамал суратда тайёрланганлар. Мен галат гумон қилмасам, ёнингизда бирга юрғон кишилар ҳам сизни(нг) дўстларингиз эмас. Инқилоб Гарсиони(нг) ўлуви муносабати билан бу кечадан қолмай бошланса керак. Сиз ҳам «шоҳпараст»ларни бу ҳаракатдан огоҳ қилиб, бу кеча ўзингизни сақламоқ учун ҳеч ерга чиқмовингиз матлубдур.

М а н у и л. Сизларни, албатта, «жумҳуриятчи»лар кўрқутғон бўлса керак. Бошингиздан бўйла авҳом хаёлотларни чиқориб ташланг! Мен ҳар бир тўғрида чораларни кўрганман. Хотирингиз жамъ бўлсун!

Ш е к с п и р. (*Арманд билан икиси шоҳ билан хайрлашуб чиқуб кетарда, бир четга қараб.*) Бу, сиёсатдан хабарсиз шоҳни сўзга кирита олмадук. Бу кеча шоҳ қай ерга борса ҳам орқасидан пойламоқ керак.

М а н у и л. Ҳақиқатан англиз халқи ҳар қанча сиёсат оламига ошино кишилар бўлса-да, зотида бу халқни кўрқоқлик бор. Бир шаҳарни (мамлакатни) подшоҳи бўлсун эмиш-да, уйиндан кўрқоқлик қилуб, кўчага чиқмасун эмиш. «Жумҳуриятчи»ларда куч ва қувват бўлса, бизда ҳам тўп ва пулемёт бор. Қани, кўрайлук, иқбол кимнинг тарафида жилвагар бўлур. (*Уйига кируб кетар.*)

Парда тушар.

Т Ў Р Т И Н Ч И П А Р Д А

Афрўдитўнинг уйи. Тамом ёврупоча зийнатлангон. Тилифўни ҳам бўлур. Самовар, чойнак, истакон, чойқошуқ ва бошқа керакли нарсалар: Осма соат, 2 (та) кишининг юзига тутадургон маска (ниқоб), беш-олти тўфангча, таом.

Бу пардада иштирок этувчилар:

Афрўдитў, Дифроро, Мариўна (ходим қиз),
Дугунди, Шекспир, Арманд, Марғарет.

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Афрўдитў. Олдида самовар. Чой ичуб ўтургон ҳолда.
Мариўна ҳам ёнинда ўтургон ҳолда парда очилур.

Афрўдитў. Ҳали чиқғонингда ошпазга айтгил, букунги таомни яхшиласун. Бугун, эҳтимол, шоҳ бизга меҳмон бўлса...

М а р и ў н а. Яхши, чиқганимда яхшилаб тайинлайман.
Ўзим ҳам боқишиб тураман.

Эшик кўнғироғи жинғирлар.

А ф р ў д и т ў. Чиқуб қара, ким экан?

М а р и ў н а (*Кируб*). Дифроро келибдур. Кирмоқға рух-
сат сўрайдур.

А ф р ў д и т ў. Айт, кирсун.

Дифроро кирар, Афрўдитў билан кўришуб-
сўрашуб ўлтурар.

А ф р ў д и т ў (*хизматчига*). Мариўна санга рухсат, бо-
риб ошпазга боқишгил (*Мариўна чиқуб кетар*).

Д и ф р о р о. Нега, кечаси мақсадни ҳосил қилмадук.
Шоҳни тайин қилингон ерга олиб боролмадинг.

А ф р ў д и т ў. Кеча мен шоҳни уйидан бошлаб олиб чиқ-
ғон эдим. Йўлда ики манга номаълум одамлар учраб, шоҳ-
ни(нг) бошин ойлантуруб олиб қолдилар. Мумкин бўлма-
ди.

Д и ф р о р о. Очиқ маълумдурки, сен аҳдингга вафо қил-
майсен.

А ф р ў д и т ў. Қачон ваъдамга вафо қилмадим? Шоҳни
бирга олиб чиқдим, лекин...

Д и ф р о р о (*сўзини кесуб*). Нима «лекин...?» Шоҳни
олиб чиқдинг, лекин бизни(нг) махфий сиримизни унга
айтдинг. Шоҳ қайтуб уйига кируб кетди, шундайми?

А ф р ў д и т ў. Бу қандай гап?!

Д и ф р о р о. Қандай гап бўлар эди. Сен айтмаган бўлсанг,
бизни(нг) сиримизни ул ики киши қайдан биладур?

А ф р ў д и т ў (*аччиқлануб*). Тўғри сўзга инонмайсиз. Мен
ўз орамиздаги сирни шоҳга айтуб, жинни бўлганим йўқ!
Уйдан чиқгондин кейин ики киши келуб, бир четга олуб
сўзлашди. Сўнгра шоҳ менга узр баён қилди. Зарур ишим
чиқуб қолди, деб, уйга кируб кетди.

Д и ф р о р о. Кечадан бери нима қилдинг, ҳеч йўлуқ-
дингми?

А ф р ў д и т ў. Йўқ, кўруб сўзлашганим йўқ, лекин ти-
лифўн ила сўйлашдим. Кеч соат 12.00 да мунда келмоқға
катъий ваъда берди.

Д и ф р о р о. Яқин фурсатда гаплашдингми?

Афрўдитў. Сен келмасдан илгарироқ тилифўн ила сўйлашгон эдим. Эҳтимол, бугун кеч қошинга боролмасам, деб жавоб берди.

Дифроро. Сабабини сўрамадингми?

Афрўдитў. Сўраган эдим. Бир оз тобим келишмай турубдур деди.

Дифроро. Бизга берган ваъданга мувофиқ шоҳни бу кеча мунда келтурмасанг, ўзингни ҳаётинг таҳликада.

Афрўдитў. Қандай оғир таклиф...

Дифроро. Бу таклиф мени таклифим эмас, жамиятнинг таклифи. Ё шоҳни бу кеча келтурасан, ё жонингдан айириласан!

Афрўдитў. Кел бўлмаса ўзингни олдинда тилифўн билан сўзлашайин. Берган жавобини эшитуб, хотиржам бўлгин. (*Дифророни қўлидан тутуб, тилифўнга боруб сўзлашур*).

Афрўдитў. Қасри Нисйодўс, кабинети шоҳ! (*Шоҳ тилифўнга келур*.) ...Бале, сизнинг ороми жонингиз Афрўдитў! Ўзингизга маълум ики кундан бери сизни(нг) дийдори покмонингиздан маҳрумман. Сизсиз ҳар бир ўтган дақиқам манга йилдан узоғ кўринадур. Бу кеча ҳам бизни(нг) кулбамизга марҳамат қилмайсизми?! Ҳм... Ҳм... Ҳм...

Нима янги хабар бор, азизим? Жумҳуриятчилар қалай? Баъзи хабарларни эшитуб, хафа бўлуб ўлтурубман. Ҳм... Ҳм... Ҳм...

Жоним! Мард киши инқилобдан қўрқадими? Инқилоб бўлади деб мени тарк қиласизми? Ҳар қандай зарур ва оғир ишингиз бўлса ҳам бу кеча соат ўн икида келиб, беш дақиқагина бўлса ҳам ширин суҳбатингиздан мени маҳрум қилмасангиз эди?! Ҳм... Ҳм... Ҳм...

Жоним, нима учун?! Келмоқдан қўрқасизми? Ҳм... Ҳм... Ҳм... Хўп, хўп, азизим... соат 11 да. Агарда кеч қолсангиз, 12 да. Хўп, хайр. Тилифўнни қулоғини қўюб келуб ўлтирурлар.

Афрўдитў (*кулимсираб*). Эй беинсоф, тагин бошқа нима муддаоинг бор? Бу кеча шоҳни қўл-оёғини бойлаб қўлингга берсам бўладими? Тез бўл. Ҳаракатингни қил (*девордаги соатга қараб*). Ҳозир соат 10 дан ошибдур. Тез бўл! Чорангни кўр! Келтуруб бериш мендан, саришта қилиш сендан.

Дифроро. Жоним, сариштаси қийин дейсанми? Фақат мунда келса бўлгани. Ўзинг яхши биласан мажлисни қарорини. Бу кеча соат 12 да инқилоб бошланадур.

Мажлисда ўзинг ҳам бор эдинг. Мен ҳозир боруб бош идо-
рамизга маълумот беруб, ёнимга Дугундини олиб кела-
ман. Биз икимиз икинчи уйда ёширинуб турамыз. Қачонки
шоҳ келди, тутуб, аёқ-қўлин бойлаб, бир уйга қамаб
қўямиз-да, тилифўн билан бош идорага хабар берамыз,
инқилобни бошлайдилар. Сўнгра афтомобил чақируб, шоҳ-
ни турмага олиб боруб тиқамиз, вассалом.

Афрўдитў. Жуда яхши, тез бор, ўз ишингга муқид
бўл. Вақт ўтмасун.

Дифроро хайрлашуб чиқуб кетар. Афрўдитў хизматчи чақируб,
уйларни у ёғ-бу ёғин тузатур.

Афрўдитў. Бор таом тайёр бўлгон бўлса, олиб кел!
Мариўна. Хўб хоним, тез олиб келайми? (*Чиқуб кетар*).

Афрўдитў. Тез олиб кел! Тез! Мана бу кеча бизлар
учун ўлум ёки нажот кечаси. Ким билсун, бир соатдан
сўнг бошимизга қандай кунлар келади. «Шоҳпарастлар»
ҳам кичкина ёв эмас. Уларнинг тарафида бутун бойлар,
пўплар, генераллар, казо ва казолар бор. Ҳозирги дақиқа
Пўртуғолиё халқи учун, оғир дақиқа, энг оғир минут.
Икинчи тарафдан бизнинг жумҳуриятчилар тарафинда ҳам
киши оз эмас. Энг ишлик, ҳақиқий халқ тарафдори бўлган
генераллар, описарлар, ишчи-меҳнаткашлар, ижтимоий-
инқилобийонларнинг ҳаммаси бизнинг тарафдадурлар.
Мана бу ики куч, ики қувватнинг тўкушадурган, сўкуша-
дургон дақиқаси шу соат, шу дақиқадур. Ким билсун, за-
фар кимнинг тарафида бўлур. Ким енгур, ким енгилур.
Мана бу зўр драманинг бош пардаси бизнинг уйимизда
ўйналинажак. Ким билсун, қолгон пардалари қандай руҳ-
да бўлуб ўтар. Эҳтимол, бизнинг жумҳуриятимиз кўб қон-
лар тўқуб, қурбонлар берилуб олинур. Ҳар ҳолда инқилоб
қонсиз, ҳуррият қурбонсиз олинмас. Биз, жумҳуриятчи-
лар, ўлимга ризо бўлгон кишилармиз. Шу йўлда ўлимга
бошимизни тикканмиз. Мен ҳам ҳозирланмоғим керак.
(*Кўкрагига бир тўфангчани жойлаштуруб қўяр.*) Ким бил-
сун, ишнинг сўнги на ерга боруб тиралур?

Тездан қоринни тўйғазуб олмоқ керак. (*Эшик олдига
боруб хизматчини(нг) чақирар.*)

Мариўна таом олиб келур. Афрўдитў тез-тез таомни еб,
самовару асбоблари(нг) бериб юборур. Мариўна олиб кетар.

Эшик кўнғироғи жинғирлар. Афрўдитў ўрнидан туруб боруб, эшикни очар. Диффоро Дугунди билан бирга кирурлар, келуб ўлтурурлар.

А ф р ў д и т ў. Хўш, жоним, нима янги хабар? Нима ишлар битируб келдинг?

Д и ф ф о р о. Хотиржам бўл, ҳамма иш ўрнида. Тамом бизнинг кишиларимиз курашга ҳозирланганлар. Ишнинг боши биздан бошланур. Бу ўюнда бош рўлни бизлар ўйнаймиз. Қачон шоҳ мунда келди, сен ёнига ўлтуруб, гапга солуб турасан. Биз икимиз бирдан икинчи уйдан чиқуб, тутуб банд қиламиз-да, дарҳол адмирал Ресга тилифўн билан хабар берамиз. Зирҳли кемалардан 12 маротаба тўп отуб юборадур. Демак бу тўплар отилдиғи замон бизнинг фирқамиз огоҳ бўладур. Ҳамма ерда бизнинг тарафдан ҳужум бошланадур. Икинчи тарафдан бу зўр тўплар отилдиғи замон бутун халқ ярим кечада ширин уйқудаги шоҳ-парастларга шундай бир зарб берадурларким, улар шошилишуб, нима қилишларин билолмай, фақат ҳар тарафга қочмоққа мажбур бўларлар.

Д у г у н д и. Қани гапни кўп чўзмангиз. Бизни бу уйда сўзлашуб туришимиз яхши эмас.

А ф р ў д и т ў. Сизлар икинчи уйга кируб, ҳозирлануб туринг (*соатга қараб*). Шоҳни келадургон вақти бўлди.

Ҳар икиси икинчи уйга кируб, қўлларига тўфангча олуб турар.

Ва юзларига ниқоб (маска) киюрлар. Шул вақтда эшик кўнғироғи жинғирлар. Афрўдитў эшикни очур. Шоҳ билан кўришуб бирга олиб келуб ўлтирурлар.

А ф р ў д и т ў. Жоним, нима янги хабарлар бор? Жумҳуриятчиларнинг ҳаракати қалай?

М а н у и л. Азизим, «жумҳуриятчилар»нинг ҳаракати, менимча, у қадар хавфлик эмас. Тегишлик чоралари кўрилган. Ҳозир уйдан чиқуб келаётганимда йўлда тўсиндан дарахт орасиндан чиқуб, Гарсио менга қараб ўқ узган эди. Чаққонлик билан ўзимни панага олдим. Мен ҳам унга қараб бир-ики ўқ уздим. Қочуб кетаётган вақтида, билмадим, кимдур бир одам тарафиндан отуб ўлдурулди. Жоним! Йўлим устида кўз олдимда шундай қонлик фожиалар бўлуб турса ҳам сенинг муҳаббатинг мени қўймади. Ваъдам хилоф бўлмасун деб келдим.

Дифроро билан Дугунди юзларинда ниқоб, қўлларинда тўфангча бирдан шоҳга ҳужум қилуб, оёқ-қўлларин ва оғизларин бойлаб, ўзлари турган уйга олиб кируб қамарлар. Афрўдитў булар ҳужум қилгон вақтларида билмаган ва қўрқгон киши бўлуб учинчи уйга кируб кетар.

Дугунди (*дарҳол тилифўнға боруб*). Вазорати баҳриятни беринг! Адмирал Ресни(нг) чақириб беринг! Тезлик билан чақиринг! Адмирал Ресмисиз? Мен Дугунди(ман). Зоти олийингиза бош идорани(нг) буйруғи бўйинча тилифўнўғром! Биз шоҳни Афрўдитў уйида тутуб қамадук. Тезлик билан маълумингиз бўйинча зирҳли парахўдлардаги зўр тўплардан 12 маротаба ўқ отилурга ва тахти идорангиздаги бутун аскарларни(нг) ҳужумға буюруб, ҳамма парахўдларингизи устига жумҳуриятимизнинг қизил байроғини тикасиз! Бош идора вакили — Дугунди.

Шул вақт саҳна орқасиндан 12 маротаба тўп овози эшитилур.
Афрўдитў кириб кетган уйидан белида тўфангча осган ҳолда чиқар.

Афрўдитў. Нима қилдингиз, шоҳни саранжом қилдингизми?

Дифроро. Бир саранжом қилиш бўлса, қилдук. Энди иш сариштада қолган. Дугунди, Бош идорага, Брогани(нг) уйига 482 нумерга тилифўн бер. Тезлик билан афтомобил юборсун. Шоҳни турмага олиб борамиз.

Дугунди. (*Тилифўн қулоғини бурар.*) 482 нумерга! Кимсиз? Дўқтур Брога! Мен — Дугунди! Тезлик билан афтомобил юборинг! Биз мунда шоҳни тутуб қамадук. Ҳозир мундан турмага олиб борамиз. Бу муҳим хабарни бошқа ерларга тезлик билан еткурурсиз.

У Ч И Н Ч И К Ў Р И Н И Ш

Бу вақт бирдан эшикдан Шекспир, Арманд, Марғаретлар киралар. Ароларинда отишувлар бошланур. Афрўдитў, Дифрорлар ўқ тегуб йиқилурлар. Дугунди ёлғиз қолдигиндан, ўқи тамом бўлдиғиндан ноилож эшикдан чиқуб қочар. Шекспир, Армандлар шоҳни уйдан олиб чиқуб, оёқ-қўлларин ечуб, олиб чиқуб кетарлар.

Парда тушар.

БЕШИНЧИ ПАРДА

Вожеъ бўлур подшони қасринда. Мукамал Ёвропо усулинда бежалган уйда. Керакли нимарсалар: қизил байроқ, музыка, 12 сон милтиқ, 5 дона қилич, энг аъло мебеллар, бениҳоя гўзал устоллар, 5 дона тўфангча.

Бу пардада иштирок этувчилар:

М а н у и л

Дўк — подшоҳни амакиси, 60 ёшинда.

Корд — генерал, 55 ёшинда.

Тогро — генерал, 50 ёшинда.

Витту — генерал.

Истур — офитсар, 40 ёшинда.

Русто — офитсар, 35 ёшинда.

Марғарет

Шекспир

Арманд

Синйўр

Тауфил

Брога

Ики офитсар, ики аскар

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Подшоҳ, Дўк, Корд, Тогро, Витту, Истур, Русто ўлтурушгон ҳолда. Парда қалқар.

М а н у и л (*Дўкга қараб*). Амаки, иш жуда оғирлашуб кетди, нима қиламиз?

Дўк. Болам, нима қилар эдук, энди иш ишдан кечди. Мен сенга аввалларда минг маротаба гапурдим: «жумҳуриятчилар» қувват олуб кетаётубдур, олдини ол, уларни тутуб қама, от, ос, — десам, сен ўзинг мени сўзимга қулоқ солмадинг, бепарволик қилдинг. Ёшлик қилдинг. Энди нима қила олар эдук?! Иш бошинда турган кишиларнинг аксари жумҳуриятчиларга қўшулуб, аскарларнинг ҳам тўртдан уч ҳиссаси уларнинг тарафида, ҳозирда энг муҳим ўринларни ишғол қилдилар. Энди сени(нг) ҳукуматингни умри оз қолди. Эндиги чора манимча, ё қочиш, ё ўлим!

Корд. Йўқ, манча, ҳоло ҳам ноумид бўлмоқ керак эмас. Чунки бизлардан бошқа ҳам генераллар, қанча офитсарлар гаюрона суратда урушуб турубдур. Бизлар ҳам яна онлар орасига боруб, муҳорабага киришмоғимиз лозим.

Онлар бизни мунда подшоҳни(нг) фикрин ва фармонин олиб кел, деб юборганлар. Ҳарҳолда энг охирғи муқобиламизни қилиб қолмоғимиз лозимдур.

Тоғро. Нима бўлса ҳам яна бир зўр беруб қолиш керак. «Ётуб қолгунча отуб қол»моғимиз керак. Чунки бир ердан агар аларга зарба ура билсак, бошқа тарафлар ҳам бизнинг манфаатимизга ва бизнинг тарафимизга оға бошлайдур. Уларнинг тарафиндаги аскарлар орасинда бизнинг тарафдорлар кўп. Лекин иш бошланувинда бизнинг мушоҳадамиз сабабли онларни ўз тарафимизга ололмадук.

Витту. Ҳар нима бўлса ҳам тез ҳаракат қилмоқ керак. Ё нажот, ё ўлум — деб энг охирғи муқобиламизни қилиб кўрайлуқ. Қани иқбол кимга ёр бўлур.

Мануил (*ҳазин садо билан маъюсона*). Боринг! Тез боринг! Суюклу генералларим! Мендан бизнинг тарафда туруб тожу тахт душманлари билан мубориза қилишуб, кўксларин душман ўқиға сифар қилуб урушуб турган ҳамма мужоҳидларга меним эҳтиромим ва дарун дилдан йўллаган саломларимни элтингиз!

Ҳаммаси бирдан ўрниндан туруб чиқуб кетарлар.

Мануил (*қўлни чаккасига қўюб маъюсона*). Оҳ!.. Фалаки кажрафтор! Бошимга қандай оғир кунларни солдинг! Тахту бахтимдан айриладурғон соатим яқинлашуб келди... Оҳ!.. Бутун ноз-неъмат менга видоъ қиладурғон дақиқаси, ўйнамоқ-кулмоқ, айш-ишрат қилмоқ учун ясалғон бинолар шул минутдан эътиборан кўзумга бегона кўруна бошлади. Эй вафосиз дунё! Эй муруватсиз фалак! Эй инсофсиз, муруватсиз инсонлар! Мен сизга нима гуноҳ қилдим, сиз мени ўз оронгиздан қувасиз? Кечагина мени(нг) ошимни еб, вазифамни олиб тургон эдингиз. Бугун менга душман бўлуб, жонимни олмоқчи, қонимни тўкмоқчи бўласиз! Хайр, хайр! Мен яшамагон дунёда сиз ҳам яшай олмассиз.

ИКИНЧИ КЎРИНИШ

Шекспир, Арманд, Марғарет билан кириб ўлтурурлар.

Марғарет. Шоҳим, хотирингизга малол келмасун. Биз сизни бир ерга меҳмонга олиб кетмоқчи бўлуб келдук.

Мануил. Ҳозирги замонда меним меҳмонга борадургон вақтимми? Мени қайга бормоқга таклиф қиласиз?

Марғарет. Меҳрибон онангиз ёнига Одемира шаҳрига! Чунки кўб вақтдан бери онангиз сизни кўрмоқга муштоқдур.

Мануил. Йўқ, жоним! Мени ҳоло онамни(нг) зиёратига бормоқга вақтим мусоада эмас.

Шекспир. Сиз бизни(нг) маслаҳатимизни қабул қилинг. Ҳозирланинг, вақт ғанимат. Мунда турмоғингиз ҳикматдан эмас.

Марғарет. Жоним, сиз мени(нг) сўзимга кирмасдан қанча балоу кулфатларга учрадингиз! Эмдиги таклифим, жонингизни саломатлиғидур.

Мануил. Азизим! Сизни(нг) отангиз манга тиф тортуб урушуб турубдур. Сиз менга мунча меҳрибонлик қиласиз?

Марғарет. Сиз мени Афрўдитўга ўхшаш бевафо деб биласизми?!

Мануил (*ҳайрат билан*). Оҳ... Афрўдитў менга нима қилди?

Марғарет. Сизга ҳеч нарса қилгани йўқ. Сизни алдаб, уйига олуб боруб «жумҳуриятчи»ларнинг қўлига қўлоғингизни бойлаб берди.

Мануил. Йўқ, бу бобда анда гуноҳ йўқ!

Марғарет. Унда гуноҳ бўлмаса, ҳамма гуноҳ сизни(нг) ўзингизда.

Мануил. Нима учун?

Марғарет. Сизни иқболингиз кетганлиғи учун! Яхши кўрадургон маҳбубингизни хиёнаткорлиғи учун бошингиз(га) шундай оғир кунлар келди. Мен сизга шул кеча йўлингизни тўсуб, уйингизга боруб, қанча илтижолар қилдим. Ул юзи қорани(нг) уйига борманг, деб. Сиз қабул қилмадингиз! (*Шекспир ва Армандларни кўрсатур.*) Мана гувоҳларим ёнимда турубдур. Агарда биз боруб ул жаллодларни(нг) қўлидан ажратуб олмасак, ҳозирда ўзингизни икинчи дунёда кўрар эдингиз. Ҳаммаси маҳбубингизни ҳийласи эди.

Мануил. Мени(нг) асир бўлувимда Афрўдитўни(нг) қўли борлигин қайдан билдингиз?

Марғарет. Мен мундан бир неча кун илгари ўзимни(нг) тилифўнимни(нг) симини сизни(нг) маҳбубин-

гизни тилифўнини симига улаб қўйгон эдим. Кеча-кундуз сиз билан они(нг) сўзлашган сўзларингизни эшитуб-билуб турган эдим. Сизнинг ул бевафо маҳбубингизни «жумҳуриятчи»лар билан қилгон алоқасиндан ҳам хабардор эдим. Нима қилайки, сизни(нг) иқбол юлдузингиз туғмагон экан. Бизнинг қилгон ҳамма сўйу ҳаракатларимиз ҳавога кетди!

М а н у и л. Офарин, сиз қилгон ҳаракатга офарин, азизим! Сени менга қилгон муҳаббатингга. (*Қўлини узатуб, Маргаретни қўлини тутуб.*) Ташаккуримни изҳор қилиб қўлингни ўпайин. (*Ўпмоқчи бўлур, Маргарет қўлини тортур.*)

Корд шошилгон ҳолда кирар.

К о р д. Шоҳим! Зоти олийингиза арз ўлсун. Революционерлар ҳаммани ўраб олдилар. Ҳамма ерда жумҳурият байроғи кўтаруб, муваққат ҳукумат барпо қилдилар. Ҳозирда бутун қувватларини қасрингизни атрофига тўпладилар. Бир тарафдан батарея тўплари, икинчи тарафдан баҳрия тўплариндан шаҳарни кулли бўрон қилмоқдалар. Бутун халқ ҳаяжонда!

Саҳна орқасиндан тўп садолари эшитилар.

М а н у и л (*маъюсона, ҳазин товуш ила*). Ҳарбия вазирим саломатми?

К о р д. Турғон ерига шарофил тушуб мажруҳ бўлди.

М а н у и л. Русто қайда?

К о р д. Зоти олийингизни саломатлиги учун ўқ тегиб ўлди.

М а н у и л. Тогро, Виттулар саломатми?

К о р д. Улар ҳам ўлдилар.

М а н у и л. Истур-чи?

К о р д. Ул ҳам марҳум бўлди. Зоти олийингизга арз ўлсун. Бизнинг тарафдаги ҳукумат бошлуғлариндан бандангиздан бошқа саломат киши қолмади.

М а н у и л. Бошқа вазирларим қайда?

К о р д. Кеча ҳаммалари Лисабўнни ташлаб қочгонлар.

М а н у и л. Тез бор, тез! Амаким Дўкни мунда олиб кел!

К о р д. Амакингизни революционерлар тутуб қамагон эмишлар.

М а н у и л. Бор! Тез бор! Миш-мишларга кулоқ солма! Амакимни мунда ҳозир қил!

К о р д. Бош устига, хўп. Сўраб кўраман. Саломат бўлса, олиб келаман (*чиқуб кетар*).

М а н у и л. Тез бор! Тез кел! (*Ўрнидан туруб у ёқ-бу ёқга юруб.*) Ҳозир чиқуб ўзим халқга насиҳат қиламан. Шояд...

Ш е к с п и р (*шоҳни сўзин кесуб*). Ҳозирда халқга насиҳат қиладурғон вақтингиз ўтди. Энди халқ сизни(нг) шояд-моядларингизга қулоқ солмайдур. Ҳозирда сиз фақат ўз жонингизни қутқармоқдан бўлак чора қолмади. Вақт ғанимат, фурсатдан истифода қилмоқ керак (*саҳна орқасида тўп садолари*). Мундай ишлар оламда кам воқеъ бўлғон эмас. Мингларча сизга ўхшаш шоҳлар, султонлар адолат-сизлигиндан, тadbирсизлигиндан, золим ва қонхўрлигиндан тожиндан, тахтиндан ажралуб, ўз қўли ила камаридан шамширин ечуб, ғолиб бўлғон душманнинг қўлига таслим қилғон. Зероки ҳукми қазо ва аҳволи олам шуни тақозо қилғон.

Б а й т:

Чунин аст ойини чархи дурушт
Ғаҳ пешт барин, ғаҳ зер ба пешт.

Шекспир Арманд ва Марғаретга қараб
ишорат қилур.

М а р ғ а р е т. Хоним, ҳоло ҳам вақт ғанимат. Боя айтганда, кўнмадингиз. Энди биз сизни кучлаб онангизни олдиға меҳмон қилуб олиб борамиз. Халқ сиздан безгон бўлса, онангиз сизга муштоқ.

А р м а н д. Шоҳим дунёни(нг) орқаси кенг. Сизни пўртугол халқи қувласа, биз инглиз халқи бошимизга кўтарамиз.

Саҳна орқасинда тўп садолар.

Бирдан шоҳга ҳужум қилиб, Арманд ила Шекспир икиси судраб олуб чиқуб кетарлар. Улар чиқиб кетар-кетмас, икинчи тарафдан икинчи эшикдан жумҳуриятнинг муваққат ҳукуматлари кирадилар.

У Ч И Н Ч И К Ў Р И Н И Ш

Синийўр, Тауфил, Брогалар кирадилар.
Буларни(нг) орқасидан офитсарлар, қизил байроқ
кўтаруб орқасида аскарлар кирар. Саҳна орқасида
музика марселеза марши чалар.

Парда тушар.